

**О.Л. Бурляй, А.П. Бурляй, кандидати екон. наук, доцент
Уманський національний університет садівництва**

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА

Постановка проблеми. Садівництво є однією із традиційних сільськогосподарських галузей України, розвиток якої ґрунтується, перш за все, на досить сприятливих ґрунтово-кліматичних умовах для вирощування більшості плодових та ягідних культур, традиціях населення, його великих особистих потребах у цінних продуктах харчування, а галузі переробки – в сировині.

Однак ефективність виробництва плодових культур в Україні за останні роки значно знизилась. Різке зменшення обсягів виробництва і споживання плодової продукції, значне скорочення плодоносних площ багаторічних насаджень, планомірне зменшення питомої частки молодих садів, відсутність необхідної фінансової підтримки з боку держави призвели до збитковості виробництва продукції цієї галузі в більшості сільськогосподарських підприємств. При невисокому рівні виробництва плодів виникають великі труднощі з їх збутом через нерозвиненість реалізаційної інфраструктури, збереження та переробки плодів, втрати зовнішніх ринків збуту. Ціни реалізації не забезпечують повну віддачу понесених витрат на виробництво і відповідно у господарств відсутня можливість подальшого відтворення багаторічних насаджень. Це сприяло переміщенню виробництва садівницької продукції в особисті господарства населення, що зумовлює необхідність комплексного дослідження основних організаційно-правових форм в галузі садівництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку галузі садівництва, виробництва і споживання плодів і ягід приділяло увагу багато науковців. Зокрема, працювали такі дослідники, як О.Ю. Єрмаков, О.А. Кіщак, Л.А. Костюк, Т.А. Маркіна, І.Ф.Сало, В.А. Рульєв, В.А. Соболев, О.М. Шестопадь, А.І. Шумейко та ін. Однак попри різноманіття досліджень в економіці садівництва, науковим розробкам, які спрямовані на пошук ефективних організаційно-правових форм в даній галузі, приділено мало уваги.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ефективності виробництва продукції садівництва в різних організаційно-правових формах та визначення перспектив їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу досліджень. Виробництво, в тому числі і в галузі садівництва, може бути ефективним за умови, коли воно буде здійснюватися за дотримання основних принципів підприємництва, що передбачені Господарським кодексом України:

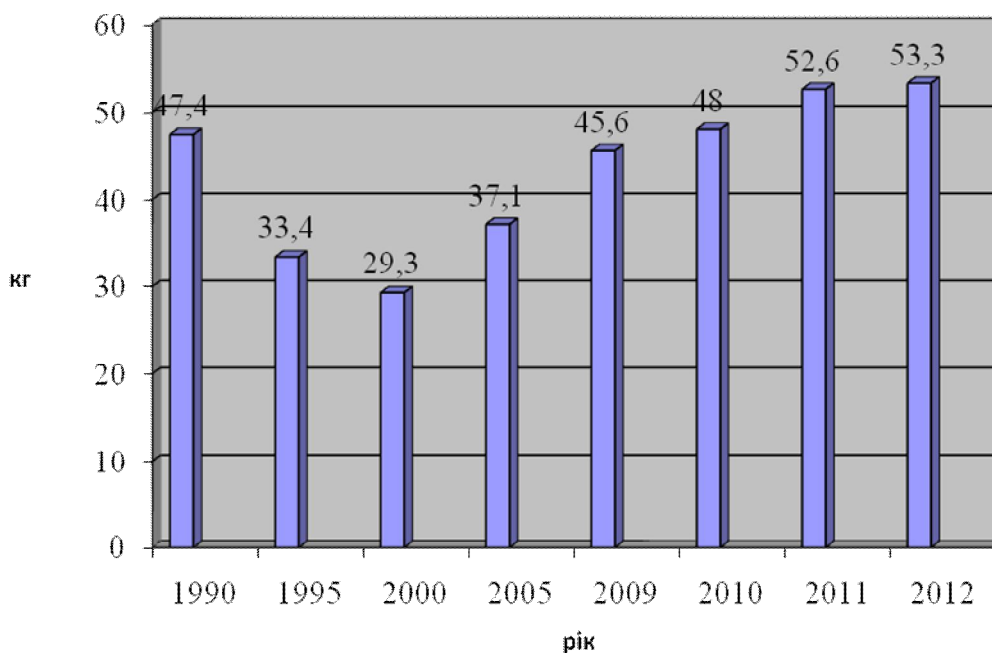
- вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності;
- самостійного формування підприємцем програми діяльності;
- вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється;
- залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом;
- встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;
- вільного найму підприємцем працівників;
- комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;
- самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд [1].

Підприємницька діяльність в Україні може здійснюватися у двох організаційних формах: підприємницька діяльність зі створенням юридичної особи – суб'єкта підприємництва – та підприємницька діяльність без створення юридичної особи, тобто фізичної особи – підприємця (фізична особа – підприємець без створення юридичної особи). Своєю чергою, юридичні особи – суб'єкти підприємництва – можуть діяти в різних організаційно-правових формах. Під організаційно-правовою формою юридичної особи – суб'єкта підприємництва – розуміють спосіб її внутрішньої побудови або організаційну структуру, якої не має фізична особа – підприємець. Організаційно-правових форм юридичних осіб – суб'єктів підприємництва є значно більше двох. До них, наприклад, належать господарські товариства, виробничі кооперативи, приватні підприємства тощо.

В сільському господарстві крім цих організаційних форм підприємництва функціонують фермерські господарства, приватні підприємства, виробничі кооперативи. Специфікою сільського господарства є те, що тут діють мільйони особистих селянських господарств, які не зареєстровані як підприємці, але їх діяльність часто зорієнтована не лише на задоволення власних потреб у продуктах харчування, а й на виробництво та продаж [2]. Відповідно до зазначених організаційних форм підприємництва, можна зробити висновок, що

підприємницька діяльність може здійснюватись в індивідуальній і колективній формах.

Потенційно плодоягідне виробництво України в стані забезпечити як внутрішні потреби, так і виробляти садівничу продукцію на експорт. Але сучасний рівень виробництва плодів і ягід в Україні дуже низький у порівнянні із країнами розвинутого садівництва, не дивлячись на досить сприятливі умови для його розвитку. Навіть в роки найбільш високих валових зборів садівницької продукції її виробництво в розрахунку на душу населення складало біля 80 кг, в той час коли в США споживання плодів і ягід складає 100, Австрії – 134, а в Голландії – 149 кг . В останній час виробництво плодоягідної продукції в країні ще більше знизилось і в 2012 р. склало 53,3 кг на душу населення, хоча за даними Інституту харчування, раціональна норма споживання фруктів і ягід в Україні на душу населення становить 84 кг (рисунок) [3]. Настільки низький рівень споживання плодів і ягід пояснюється як спадом їх виробництва, так і різким зниженням платоспроможного попиту на них.

Динаміка споживання плодів та ягід в Україні

Потенціал виробництва плодів і ягід в Україні в останні роки використовується вкрай недостатньо. В економічній ситуації, що склалася в країні внаслідок раптового демонтажу адміністративно-планової системи, лібералізації цін і великого диспаритету їх на продукцію промисловості і сільського господарства, в переважній більшості сільськогосподарських підприємств садівництво з високорентабельної

раптово перетворилось у збиткову галузь, знижуються валові збори продукції, її виробництво дедалі більше зосереджується у дрібних господарствах населення, різко зменшився обсяг експорту плодів, стрімко скорочуються площі насаджень, до критичного рівня знизилися темпи відтворення багаторічних насаджень. Ставлення до садівництва в державі як до другорядної галузі зумовило скорочення виробництва плодоягідної продукції в підприємствах усіх форм господарювання і особливо у реформованих сільськогосподарських підприємствах.

Промислове садівництво в роки реформування аграрного сектору в більшості сільськогосподарських підприємств стало збитковим і поступово ліквідується як галузь. Так, середньорічний збір плодів і ягід за період 1991 по 2011 рр. скоротився у сільськогосподарських підприємствах від 4398,30 до 2998,00 тис. т, і урожайність також знизилась – від 13,5 до 41 ц/га. Площа плодкових насаджень за період 1990-2011 рр. зменшилася майже в 2,4 раза (табл. 1).

В Україні основними виробниками плодів і ягід в 2011 р. були особисті селянські господарства – 84,19 %, не дивлячись на те, що вони займали лише 67,28 % усіх площ насаджень в плодоносному віці. Згідно з Законом України «Про особисте селянське господарство» форма господарювання визначена як господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Члени особистого селянського господарства здійснюють діяльність на свій розсуд і ризик у межах встановленого правового господарського порядку [4].

У 2010 р. в Україні було 4750 тис. особистих селянських господарств. За останнє десятиліття в загальному обсязі виробництва продукції сільського господарства саме особисті селянські господарства зайняли домінуюче становище, оскільки в роки економічної кризи саме вони стали основним джерелом доходів і виживання сільського населення. Проте, таке домінування не можна назвати позитивним явищем, оскільки для даних господарств властиве широке застосування ручної праці, низький рівень механізації та капіталізації виробництва тощо. Тому в майбутньому ми прогнозуємо зменшення ролі особистих селянських господарств сільськогосподарському виробництві України.

1. Динаміка виробництва плодючої продукції в Україні по категоріях господарств

Рік	Всі категорії господарств	У т. ч.:					
		сільськогосподарські підприємства		особисті селянські господарства		фермерські господарства	
		всього	в % до загальної кількості	всього	в % до загальної кількості	всього	в % до загальної кількості
Площа насаджень в плодоносному віці, тис. га							
1991	669,20	325,80	48,68	343,30	51,30	0,00	0,00
2000	378,00	240,10	63,52	134,50	35,58	3,40	0,90
2005	265,50	124,80	47,01	140,60	52,96	6,20	2,34
2010	223,20	75,10	33,65	148,10	66,35	7,40	3,32
2011	223,40	73,10	32,72	150,30	67,28	7,90	3,54
Урожайність, ц з 1 га							
1991	22,90	13,50	58,95	32,00	139,31	4,40	19,16
2000	38,40	10,90	28,39	88,30	229,71	11,50	29,92
2005	63,70	16,00	25,12	105,90	166,25	17,30	27,16
2010	78,20	38,20	48,85	98,50	125,96	49,70	63,55
2011	84,90	41,00	48,29	106,20	125,09	48,50	57,13
Валовий збір, тис. ц							
1991	15371,50	4398,30	28,61	10985,60	71,47	0,00	0,00
2000	14530,30	2617,10	18,01	11876,40	81,73	39,10	0,27
2005	16899,00	2001,00	11,84	14898,10	88,16	108,30	0,64
2010	17464,50	2867,90	16,42	14596,60	83,58	370,10	2,12
2011	18963,30	2998,00	15,81	15965,30	84,19	385,40	2,03

Дані таблиці показують, що на долю фермерських садівницьких господарств припадає лише 2,03 % виробленої продукції. Згідно зі ст. 1 Закону України "Про фермерське господарство" від 19 червня 2003 р., фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону [5]. Необхідно відмітити тенденцію у зростанні ролі фермерських садівницьких господарств за досліджуваний період. У фермерських садівницьких господарствах

України рівень урожайності плодоносних культур поступово зростає, що пов'язано, перш за все, із застосуванням новітніх технологій у виробництві плодів і ягід, із підвищенням рівня інтенсифікації галузі.

Найнижчі результати у виробництві плодів і ягід належать сільськогосподарським підприємствам. Проте, в процесі проведення аграрної реформи відбувся істотний перерозподіл площ плодоносних насаджень і валових зборів плодів та ягід між різними господарськими формуваннями (табл. 2).

2. Питома вага різних форм організації виробництва в плодоносних площах і валових зборах плодів і ягід, 2011 р., %

Форма організації виробництва	Питома вага за:	
	площею	валовим збором
Сільськогосподарські підприємства	100,0	100,0
у тому числі:		2998
державні	14,5	10,17
недержавні	85,36	89,83
із них:		
господарські товариства	51,98	62,31
сільськогосподарські кооперативи	4,65	0,92
приватні підприємства	12,72	9,02
фермерські господарства	10,81	12,86

У ході здійснення аграрних реформ значно зменшилася питома вага державних підприємств (10,17 %) і збільшилася – недержавних. Основною метою реформування було створення раціональних сільськогосподарських формувань ринкового типу на зміну одержавленим колгоспам і радгоспам.

Ефективне функціонування виробництва продукції садівництва зумовлює необхідність створення економічних умов для функціонування спеціалізованих господарств різних організаційно-правових форм, поліпшення системи вітчизняної селекції та насінництва, реконструкції та модернізації переробних підприємств, розвитку кооперування та інтеграції виробників і удосконалення економічного механізму взаємовідносин з переробними і торговельними підприємствами як гарантими реалізації вирощеної плодоягідної продукції. Економічні відносини можуть ґрунтуватися на принципах взаємовигідної кооперації чи створення інтегрованих систем. Розвиток інфраструктури ринку плодоягідної продукції повинен передбачати створення оптових ринків, аукціонів,

торговельно-збутових і виробничо-торговельних об'єднань, торговельних фірм і домів, торговельно-закупівельних підприємств тощо [6].

Висновки. Таким чином, незважаючи на розвиток особистих селянських та фермерських господарств, у перспективі основними виробниками товарних плодів залишаться спеціалізовані садівницькі агропромислові господарства, які матимуть оптимальну площу плодоносних насаджень, власну базу зберігання продукції і переробки.

Бібліографічний список: 1. Господарський кодекс України: прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Істина, 2003. 2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с. 3. Статистичний щорічник України за 2012 рік / [уклад. О.Г. Осауленко; відп. за вип. В.А. Головка]. – К.: Консультант, 2013. – 653 с. 4. Про особисте селянське господарство України: Закон України // Урядовий кур'єр. – 2003. – 14 червня. – № 106. 5. Про фермерське господарство: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. 6. Економіка та організація промислового садівництва України / О.М. Шестопаль, В.А. Рудьєв, П.В. Кондратенко та ін.]; за ред. О.М. Шестопаля. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 334 с.

Бурляй О.Л., Бурляй А.П. Организационно-правовые формы предпринимательства в садоводческой отрасли. В статье представлен анализ развития отрасли садоводства Украины в разрезе организационно-правовых форм и определены перспективы их дальнейшего развития.

Burlyay O., Burlyay A. Organizational and legal forms of entrepreneurship sadovodcheskoy industry. This paper presents an analysis of the industry in terms of gardening Ukraine legal forms and identified prospects for their further development.